

Dragutin Feletar

Geografski institut
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta
Zagreb

**Osnovne geografske osobine
sjeverozapadne Hrvatske**

Ovaj kratki pregled pomoći će nam da sagledamo geografsku osnovicu razvoja ljudske zajednice u ovom dijelu Hrvatske, osnovicu koja je bitno utjecala i na razvoj i stanje arhitekture, kulturno-povijesne baštine i načina života ovdašnjih ljudi. U prikazu ću stoga iznijeti tek nekoliko osnovnih podataka o geografsko-prometnom položaju, prirodno-geografskoj osnovici te pogotovo o suvremenim demografskim i gospodarskim mijenama što su vrlo aktualne i vidljive u prostoru Kalničkog prigorja i Podravine. (Prikaz ću, dakako, poduprijeti nizom dijapozitiva.)

Osnovni raster naselja i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj uvjetovan je karakteristikama geografskoga položaja, odnosno smještajem pojedinih središta na križištima longitudinalnih i transverzalnih prometnica. U ovom je kraju od posebnog značenja bila osnovna mreža prometnih veza dolinama Drave i Save (longitude koje su povezivale Zapad s Istokom i obrnuto) te transverzala koje su presijecale te smjerove od sjevera prema jugu. Na jednom važnome križištu, odnosno na povijesno tradicionalnom putu koji je od pamtivijeka povezivao Srednju Evropu (Budimpeštu) sa Zagrebom i Jadranskim morem – nalaze se i Križevci, pa i druga najvažnija okolna gradska središta. U tom kontekstu osobito je važan križišni položaj Koprivnice u dolini Drave. Upravo takav geografsko-prometni položaj davao je i daje osnovnu životnu nit i Križevcima, od srednjega vijeka do danas.

U prirodno-geografskom smislu, za život ovdašnjih ljudi već su stoljećima najvažnija prigorja – dakle kontaktni prostori terasa i brežuljkastih izdanaka između mezozojskog horsta Kalnika i holocene naplavne ravni rječice Glogovnice, gdje se, dakako, nalazi i grad Križevci. Identična »ogrlica« naseljenosti i glavnih prometnica koncentrirana je i na kontaktu tercijarno-diluvijalne Bilogore i niskog holocenog polja uz Dravu, gdje se na würmsko-holocenim terasama nalaze Koprivnica, Đurđevac i Virovitica. U tom terasno-prigorskom prostoru Kalnika i Bilogore, petrografske-pedološke karakteristike vrlo su pogodne za poljoprivredno iskorištavanje. Izbor i vegetacijski hod osnovnih ratarskih kultura prilagođen je panonskoj kontinentalnoj klimi – u ovom kraju prosječno godišnje padne od 800 do 900 mm kiše, a prosječna godišnja temperatura iznosi oko 10 stupnjeva Celzusa. Stoga su osnovica života i privređivanja ovdašnjeg stanovništva stoljećima bili ratarstvo i stočarstvo te donekle vinogradarstvo i voćarstvo. Tek nakon drugoga svjetskoga rata jače prodire proces industrijalizacije, sa svim elementima utjecaja na transformaciju geografskoga prostora. Tradicionalna agrarna struktura, koja se odlikovala autarhičnošću odnosa, svaštarskom proizvodnjom i potpunom dominacijom seoskih naselja, temeljito se rastače tek u najnovije vrijeme. Sve to, dakako, postaje snažan činilac transformacije u naseljenosti i načinu života.

Prema arheološkim nalazima, čovjekov se život na ovim prostorima može pratiti kontinuirano od neolita, a pogotovo u brončanim i željeznim pretpovijesnim dobima. Antika je i na ovom prostoru ostavila duboke civilizacijske tragove, a u VI. i VII. stoljeću doseljavaju se Slaveni (Hrvati). Križevci vrlo brzo u srednjem vijeku postaju važna trgovačko-obrtnička funkcionalna točka, kamo su vodili tadašnji karavanski i kasnije kolski putovi. Razvoj tog cehovsko-trgovačkog civitasa, koji među prvima u sjevernoj Hrvatskoj biva proglašen i slobodnim kraljevskim gradom, značajno je zakočen u XVI. i XVII. stoljeću zbog turske opasnosti s istoka (od 1552. do 1684. granica prema Turskoj bila je na četrdesetak kilometara istočno od Križevaca). Stoga Križevci postaju i jedno od središta Vojne krajine (znamenita Križevačka pukovnija).

Praktički sve do XIX. stoljeća, zbog političkih ali i gospodar-

Sažetak

U članku se ističe važnost geografsko-prometnog položaja Križevaca (i Koprivnice) na transverzalnom putu, koji je od pamtivijeka povezivao Srednju Europu (Budimpeštu) sa Zagrebom i Jadranskim morem. Uz to, važne su i prirodno-geografske osobine prigorja Kalnika i Bilogore, kojega je kontaktno područje najatraktivnije za naseljavanje i poljoprivredno iskorištavanje. Autor također razrađuje važnost povijesnih mijena na geografski položaj i razvoj Križevaca – po glavnim etapama od neolita do danas. Osobito se zadržava na razjašnjavanju suvremenih gospodarskih i demografskih mijena u ovom prostoru. To se osobito odnosi na procese deagrarizacije (naglo smanjivanje agrarnog stanovništva), deruralizacije (pravi egzodus seoskih naselja) te industrijalizacije i urbanizacije. Sve to unosi bitne promjene i u prostoru – u izgledu i funkcijama naselja i promjenama agrarnoga pejzaža – i u načinu života ovdašnjeg pučanstva.

skih razloga, križevački je kraj razmjerno slabo nastanjen, iako križevačka županija vuče svoj kontinuitet od srednjega vijeka. Tek snažnim nastanjivanjem graničnih područja u toku XVIII. stoljeća, te masovnim uzgojem kukuruza i krumpira, odnosno promjenama u tehnologiji poljoprivredne proizvodnje i počecima industrijske revolucije u XIX. stoljeću – križevačko-podravski kraj jače se demografski i gospodarski razvija. Taj demografski rast imao je svoj kontinuitet praktički sve do šezdesetih godina ovoga stoljeća, dok u zadnja tri desetljeća ovaj kraj postaje jedno od karakterističnih panonskih depopulacijskih područja.

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika u Križevcima, Koprivnici i Bjelovaru od 1857. do 1981. godine

Godina	Križevci		Grad	Grad
	Općina	Grad	Koprivnica	Bjelovar
1857.	26 746	2 144	3 224	2 787
1900.	38 347	3 581	5 710	9 266
1931.	42 333	4 264	7 934	10 252
1961.	44 966	6 624	9 582	15 761
1981.	42 253	9 870	20 759	25 101

Na razmjerno vrlo brze gospodarske i demografske promjene u križevačko-podravskom kraju zadnjih četrdesetak godina osobito utječu intenzivni i raznoznačni procesi industrijalizacije, urbanizacije, deagrarizacije i deruralizacije. Zapravo, najintenzivnije se mijenja osnovna gospodarska struktura stanovništva, zatim prostorna slika naseljenosti i pokretljivost žiteljstva te način života – pogotovo u seoskim naseljima. Sve te promjene za ovaj kraj znače poprimanje manje-više odlika civilizacijskih tokova Srednje Evrope.

Osnovni je pokazatelj tih mijena brza deagrarizacija, odnosno transfer radne snage iz poljoprivrednih u izvanpoljoprivredne djelatnosti. Doduše, proces smanjivanja poljoprivrednog stanovništva ovdje, dakako, nije dosegao razinu Zapadne Evrope, ali je u autarhičnu tradicijsku agrarnu strukturu kraja unio goleme promjene. Godine 1948. u općini Koprivnica živjelo je čak 80,1%, a u općini Križevci 80,0% poljoprivrednog od ukupnog stanovništva, da bi se 1987. to sudjelovanje smanjilo na 26,0% odnosno na 38,0%.

Tablica 2. Kretanje sudjelovanja poljoprivrednog od ukupnog stanovništva u općinama križevačko-podravskog kraja od 1948. do 1987. u postocima

Godina	Koprivnica	Križevci	Đurđevac	Ludbreg	Hrvatska
1848.	80,1	80,0	81,2	84,0	62,4
1961.	62,7	72,0	77,2	77,0	47,3
1987.	26,0	38,0	48,0	36,0	12,0

Te promjene u osnovnoj strukturi stanovništva po djelatnostima, uz druge ekonomske i socijalne procese, imale su za posljedicu snažnu pojavu emigracije stanovništva iz križevačko-podravskoga kraja u veće gradove u Hrvatskoj, ali i u inozemstvo. Dakako, tu promjenu prati i neophodni proces deruralizacije, odnosno masovno napuštanje seoskih naselja. Cijeli križevačko-podravski kraj predstavlja tipičan primjer prostora s demografskim pražnjenjem, sve do osobina egzodusa. U razdoblju od 1953. do 1981. od 137 naselja u općini Križevci čak je 123 uvelike depopuliralo, dok parost ostvaruje tek 14 naselja. Praktički, demografski jača samo općinsko središte – grad

Križevci te nekoliko prigradskih naselja s jakim pojavom dnevnih migracija. Istovjetna je situacija i u svim susjednim općinama, čime se u širem području zapravo stvara potpuno nova slika naseljenosti.

U seoskim je naseljima redovito bitno smanjen natalitet i prirodni prirast: više od 60% naselja križevačke i koprivničke općine već tri desetljeća gotovo kontinuirano ima negativni prirodni prirast (godišnje više mještana umre nego se rodi). Uz to je vrlo intenzivan proces senilizacije i feminizacije. U seoskim naseljima križevačko-podravskog kraja živi u prosjeku čak više od 20% stanovništva starijeg od 60 godina (iako procesi odumiranja započinju već iznad 12%). Te promjene stvaraju posve nove odnose na selu. Egzodus stanovništva iz agrarnih naselja donekle ublažavaju razvijene dnevne migracije – prije svega u industriju općinskih središta. Tako, primjerice, u industriju Križevaca iz okolnih naselja putuje 31% od svih zaposlenih, u industriju Koprivnice 28%, Ludbrega čak 78%, Varaždina 33% itd.

I unutar gospodarstva zbivaju se krupne strukturalne promjene, uz sve izrazitiju prevlast industrije, te uz prodiranje tercijarnih i kvartarnih djelatnosti u najnovije vrijeme. Raslojavanje je vrlo brzo, tako da već danas industrija u općini Križevci ostvaruje oko 45%, a u općini Koprivnica čak 60% narodnoga dohotka, uz stalno smanjivanje važnosti agrara. Ukupna je zaposlenost još uvijek razmjerno niska, pogotovo u općini Križevci, pa taj kraj, prema nekim mjerilima, pripada među ekonomski slabije razvijene u Hrvatskoj.

Te suvremene ekonomske, socijalne i demografske promjene, iako vremenski traju intenzivno tek nekoliko desetljeća, stubokom su rastočile staru strukturu i nekadašnji način života. To se vjerno odražava i u prostoru – u izgledu i funkciji naselja i promjeni agrarnoga pejzaža – i u načinu života (običajima ljudi). Iako, gledajući u cjelini, rastući općinski centri, poput Križevaca i Koprivnice – u kojima živi tek prva ili druga generacija stanovništva došla sa sela – još uvijek traže svoj pravi urbani identitet.

Osnovna literatura:

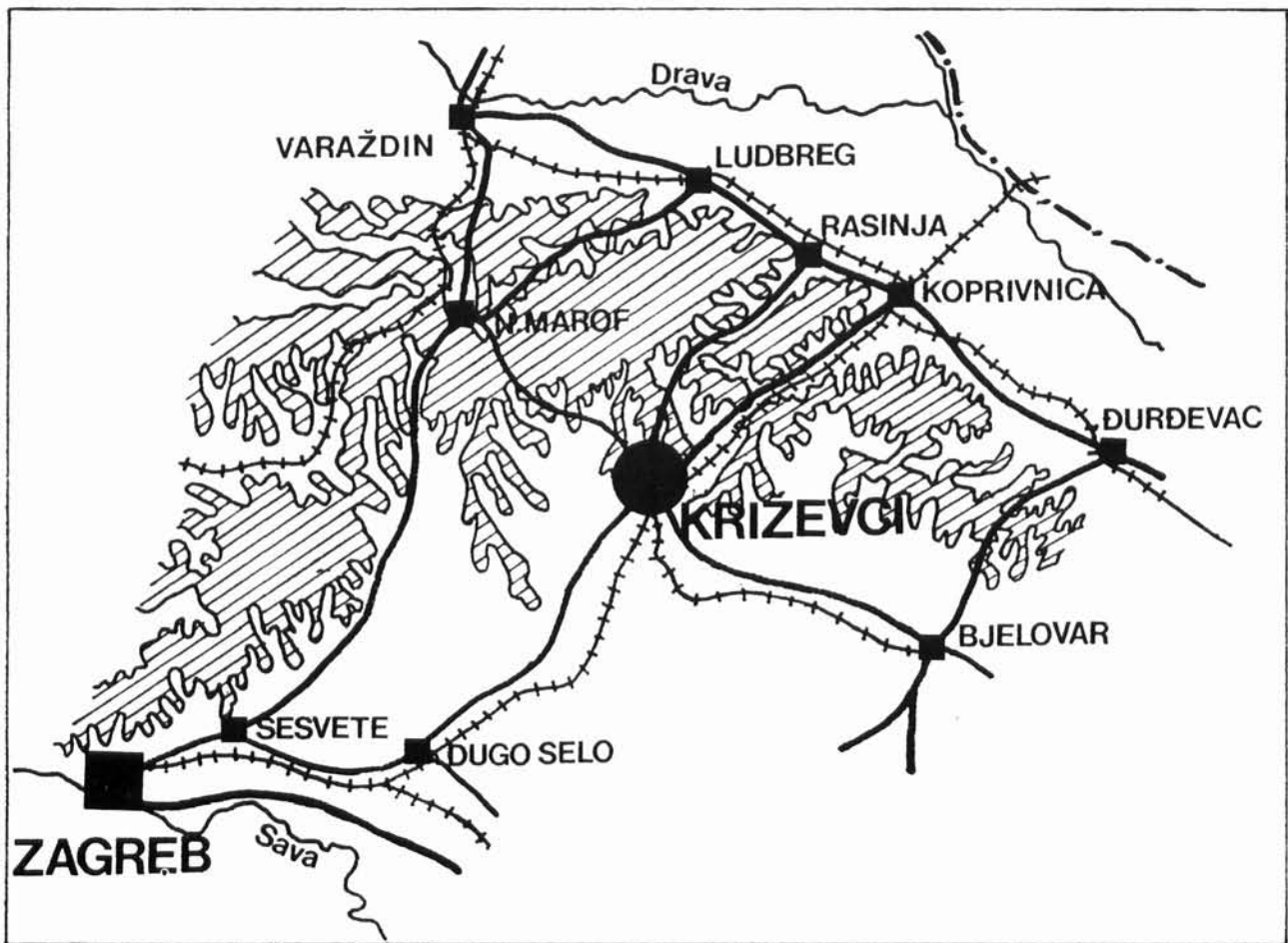
1. Zvonimir Dugački, *Lonjsko-illovska zavala i bilogorska Podravina*, Geografija Hrvatske, 2, Zagreb, 1974, str. 125–152.
2. Vladimir Bedenko, *Križevci – razvoj grada*, Glasilo Arhitektonskog fakulteta 3, Zagreb, 1975, str. 3–25.
3. Kvirin Vidačić, *Topografsko-povijesne crte slob. i kr. grada Križevaca*, Križevci, 1886.
4. Anđela Horvat, *Osvrt na urbanističku koncepciju jezgre Križevaca*, Križevački zbornik II, Križevci, 1982, str. 135–139.
5. *Križevci – urbanistički plan i program*, Zagreb, 1960.
6. Adolf Malić, *Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske*, Zagreb, 1981.
7. Dragutin Feletar, *Podravina*, Koprivnica, 1987.

Summary
Dragutin Feletar

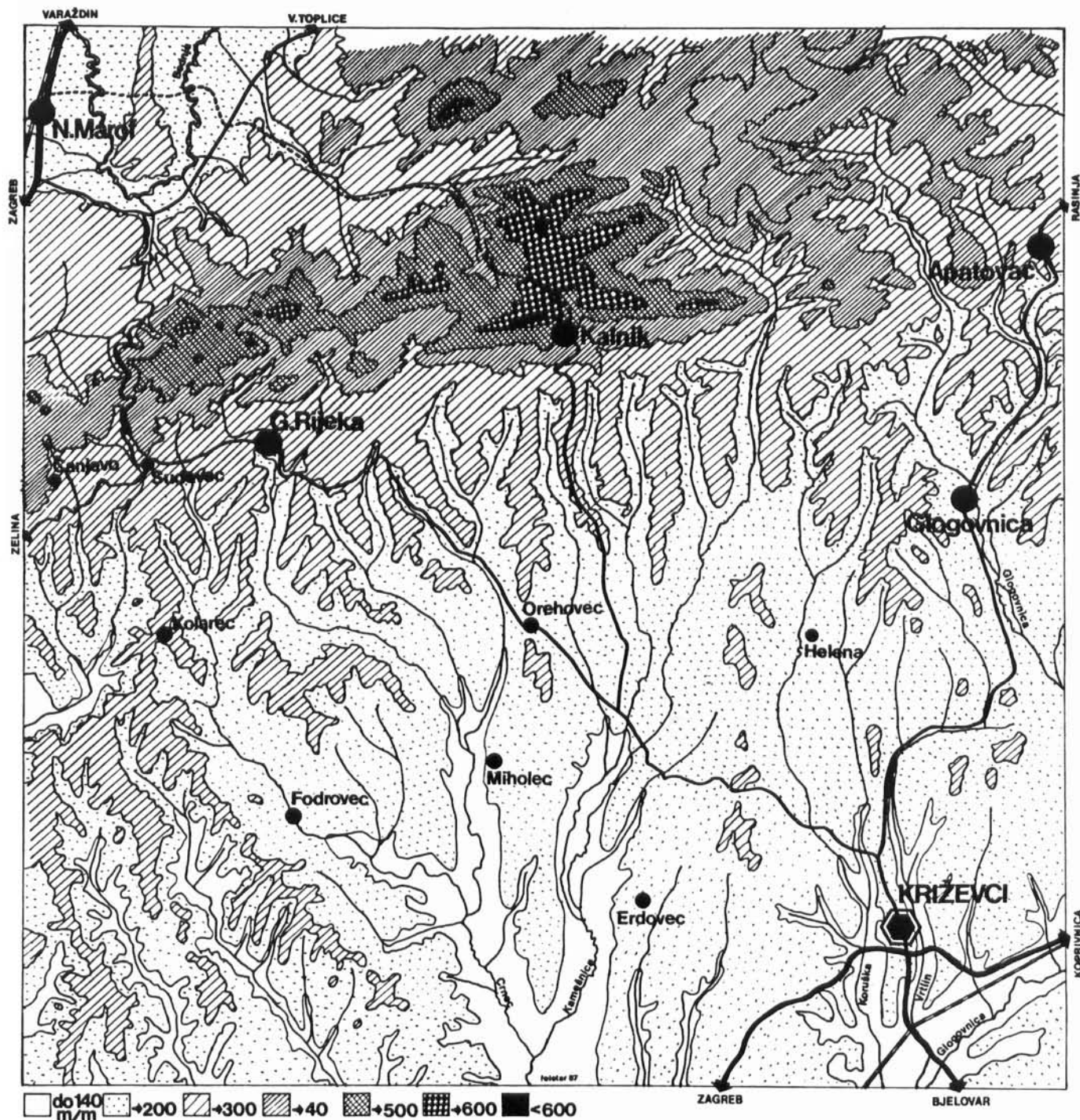
Main Geographical Characteristics of North-western Croatia

The article stresses the importance of the geographical-transportational location of Križevci (and Koprivnica) on the transverse road which connects central Europe (Budapest) with Zagreb and the Adriatic Sea ever since ancient times. Besides this, the natural-geographic characteristics of the foothill of Kalnik and

Bilogora, whose adjoining areas are most suitable for settling and agricultural exploitation, are also important. The author also outlines the important impact of historical changes on the geographic location and development of Križevci – through its main stages from the Neolithic period until the present day. He particularly deals with the clarification of contemporary economic and demographic changes in this area. This especially refers to the following processes: rapid decline of agrarian population, real exodus of rural settlements, industrialization and urbanization. All of this brings about substantial changes in the area itself – in the appearance and function of the settlements and changes in agrarian landscape – and in the way of life of the local population, as well.

Prometno-geografski položaj Križevaca na važnoj transverzalnoj vezi između dolina Drave i Save (naznačena izohipsa: 200 m/m)
Transportational-geographical location of Križevci on an important transverse route between the valleys of Drava and Sava (the indicated contour: 200 m/m).

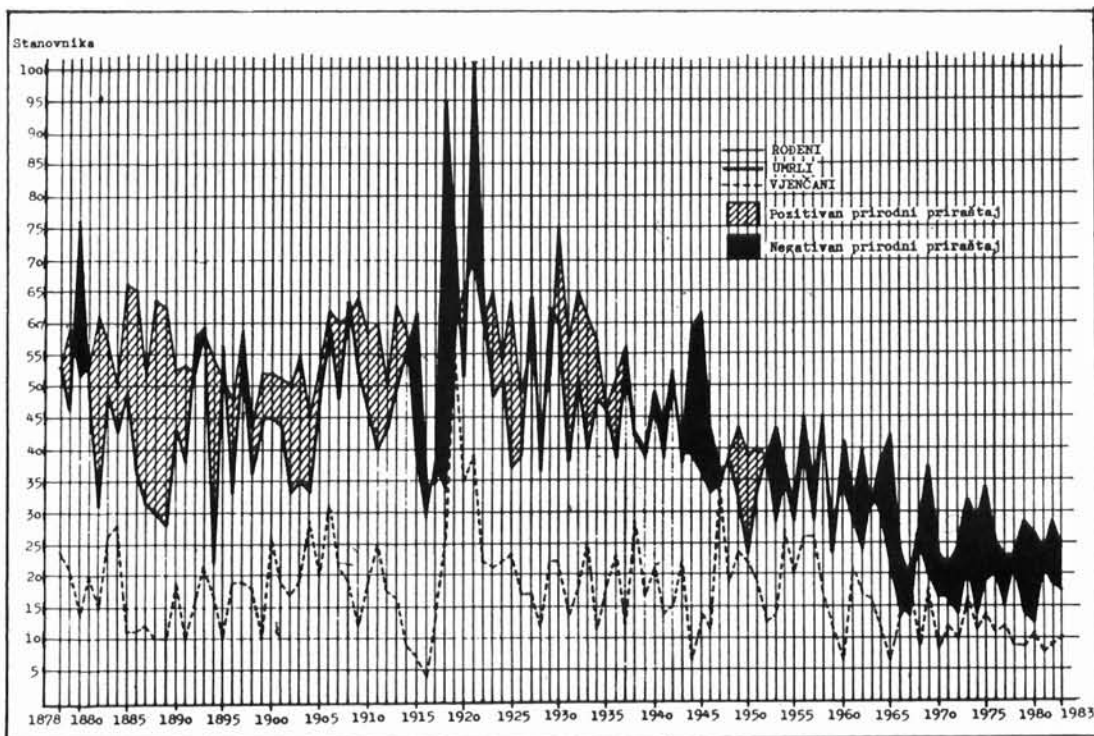

Topografski položaj Križevaca u odnosu na Kalničko prigorje i horst Kalnika
 Topographical location of Križevci in relation to the foothills and the horst of Kalnik.

Relativni porast ili pad broja stanovnika svih naselja u općini Križevci između popisa stanovništva 1953. i 1981.

Relative growth or decrease of population in all the settlements in the district of Križevci, between the censuses of 1953 and 1981.

Kretanje broja rođenih, umrlih i vjenčanih u naselju Hlebina u Podravini od 1878. do 1983. Negativni prirodni prirast stanovništva u zadnja tri desetljeća karakterističan je za gotovo sva seoska naselja križevačko-podravskog kraja.
Fluctuation of the number of births, deaths and marriages in the village of Hlebina in Podravina, from 1878 till 1983. The negative natural growth of population in the last three decades is a characteristic feature of all the villages of the Križevci – Podravina region.